

■ Του ΧΑΡΗΣ ΣΤΡΑΤΙΔΑΚΗ*

Αναδιφώντας το χθες (332)

Ξεφυλλίζοντας τη ρεθεμνιώτικη ιστορία του βιβλίου (8)

Ξαναγυρίζουμε και κλείνουμε σήμερα με το θέμα της ιστορίας του βιβλίου και του εντύπου γενικότερα στο Ρέθυμνο, με βάση την ξενάγηση που είχα κάνει και στη συνέχεια την προβολή-σύζητηση που πραγματοποιήσαμε στο ξενοδοχείο «Ιδαίον» στις 29 Μαΐου του τρέχοντος έτους. Είχαμε σταματήσει στο βιβλιοπωλείο «Αναζητήσεις» της αείμνηστης Μαρίας Τσιριμονάκη.

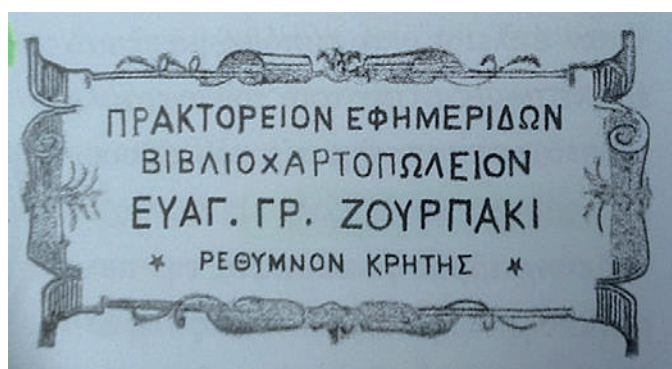
Στην οδό Καστρινογιαννάκη, κοντοστεκόμαστε για να φανταστούμε εκεί, με τη βοήθεια και της φωτογραφίας από το αρχείο του Μ. Γοργοράπη, το βιβλιοπωλείο των Κυριακίδη-Κλάδου. Το θυμόμαστε με μοναδικό ιδιοκτήτη τον κύριο Γιάννη στην οδό Τσουδερών, όπου διέθετε όλα τα υλικά του χαρτοπωλείου (νοίκιαζε μάλιστα και αποθήκη εκεί κοντά) αλλά και καλά βιβλία, μερικά από τα οποία εκδίδονταν σε τέχνη και βιβλιοδετούνταν. Το βιβλιοπωλείο το είχε αρχικά ξεκινήσει ως κοινή επιχείρηση με τον Γιώργη Κλάδο, όντας αγωνιστές και οι δύο και καταδικωμένοι από το μετεμφυλιοπολεμικό καθεστώς.

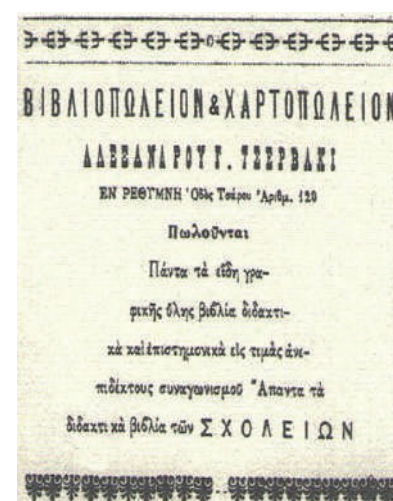
Θα συνεχίσουμε με το βιβλιοπωλείο Δριδάκη επί της οδού Αρκαδίου, το οποίο μάλιστα είχε την ατυχία να καεί. Ο ιδιοκτήτης του Ανδρέας Δριδάκης το είχε ανοίξει αρχικά στην οδό Αγίας Βαρβάρας και στη συνέχεια το παραχώρησε στην αδελφή του Αργυρώ Δριδάκη-Παναρετάκη, όπως είδαμε, ανοίγοντας νέο στη Μεγάλη Αυγιά. Το βιβλιοπωλείο αυτό λειτουργούσε και ως πρακτορείο ΠΡΟΠΟ αλλά και ως πατήριό διάθεσης προϊόντων φωτογραφίας.

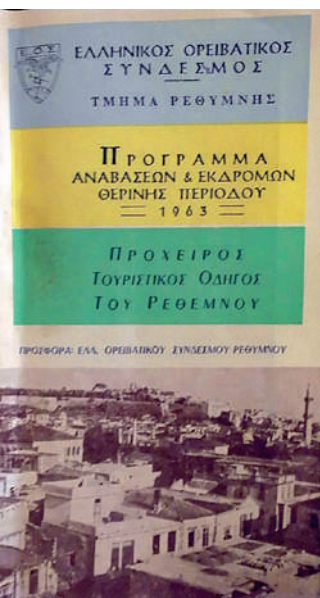
Εδώ είχε λειτουργήσει ένα από τα αρχαιότερα βιβλιοπωλεία της πόλης, των αδελφών Ζαχαρίου, Ευάγγελου και Ανδρέα, ιδιοκτησίας Μιχαήλ Αετού. Η πορεία του δεν ήταν μεγάλη στον χρόνο και όταν έκλεισε το εμπόρεμά του αγόρασε για το δικό του βιβλιοπωλείο ο Αριστόδημος Χατζηδάκης. Στην ωραία και ιστορική φωτογραφία του βιβλιοπωλείου Ζαχαρίου διακρίνεται στο ξύλινο παντζούρι δεξιά αναρτημένη μια ενδιαφέρουσα εικόνα, την οποία ίσως κάποτε μπορούσαμε να διακρίνουμε, αν βρούμε το πρωτότυπό της.

Λίγο παρακάτω βρισκόταν προπολεμικά το βιβλιοπωλείο-πρακτορείο εφημερίδων Ευάγγελου Ζουρ(μ)πάκη. Όλα έδειχναν ότι θα είχε αξιολόγη πορεία, εάν βέβαια ο ιδιοκτήτης του έπαινε να είναι Λαϊκός, δηλαδή Κωνσταντινικός, οπαδός του βασιλιά Κωνσταντίνου. Οποσδήποτε δεν έπρεπε να το διατυμπανίζει, σ' έναν τόπο που οι Βενιζελικοί επικρατούσαν κατά κράτος. Το τελειωτικό χτύπημα το έδωσε πάντως στο βιβλιοπωλείο η μεγάλη πλημμύρα του 1925 και το κατάστημα, με τη βοήθεια των ομοφρονούντων, άντεξε μέχρι το 1929.

Το χαρτοπωλείο-βιβλιοπωλείο του Αλέξανδρου Τσερβάκη είναι γνωστό περισσότερο για την πολυπραγμοσύνη του ιδιοκτήτη του να διαθέτει επίσης προς πώληση όπλα και μάλιστα στη συνέχεια να το μετατρέψει σχεδόν εξ ολοκλήρου σε σπολοπωλείο. Στην πραγματικότητα ελάχιστοι από τους βιβλιοπώλες της εποχής διέθεταν αγάπη για το βιβλίο, ώστε να του παραμένουν πιστοί, μερικοί μάλιστα έφταναν στα όρια της αγραμματοσύνης. Οι περισσότεροι αντιμετώπιζαν το βιβλίο ως ένα ακόμα εμπόρευμα.

Βαδίζοντας προς τα δυτικά δεν μπορούμε να μην χωθούμε στη «γρότα της Χατζηγηγοράκη». Οι παλιότεροι θα ανατριχιάσουν όταν δούμε τη σημερινή ερήμωση και φέρουμε στη μνήμη μας πώς ήταν ο δρόμος αυτός επί των ημερών των «Ρεθεμνιώτικων Νέων», όταν δηλαδή εδώ είχε το γραφείο του ο Γιάννης Χαλκιαδάκης μαζί με τις εγκαταστάσεις στοιχειοθέτησης και εκτύπωσης της εφημερίδας. Ολόκληρος ο δρόμος βοούσε από τον ήχο των τυπογραφικών μηχανών.

Το τυπογραφείο είχε ήδη ξεκινήσει, πριν μεταφερθεί εκτός πόλης, να τυπώνει τα πρώτα του βιβλία και μάλιστα με τεχνική offset και μερικές φορές τετράχρωμα. Γύρω από την εφημερίδα κινούνταν ένας ολόκληρος κόσμος, που, όπως φαίνεται και από τη φωτογραφία, έφτανε σε αριθμό τις τρεις δεκάδες. Ανάμεσά τους διακρίνουμε κατά την κοπή της εθιμικής πίτας τους Χαλκιαδάκηδες, πατέρα και γιο, τη νύφη Αγγελική Βλαχοπούλου, τον αείμνηστο Μανώλη Βροντάκη, που αυτές τις μέρες συμπληρώνεται τεσσαρακονήμερο από τον θάνατό του, τους επίσης αείμνηστους Κώστα Πετρίδη και Σπύρο Λούπη, τον πταισικό τότε Βαγγέλη Σφακιανάκη μαζί με την επίσης πταισικά Ελένη Αλεβιζάκη και πολλούς ακόμη φίλους και γνωστούς.

Ήρθε όμως η ώρα να χωθούμε και στα Μπισαξίδικα, όπου δε θα συναντήσουμε βέβαια μαχαίραδικα και σπιθανάδικα αλλά τουριστικά καταστήματα. Ανάμεσά τους ξεχωρίζει το παλαιοβιβλιοπωλείο, το μοναδικό στην πόλη μέχρι σήμερα, που εξακολουθεί να αντιστέκεται και να παλεύει την κρίση του βιβλίου.

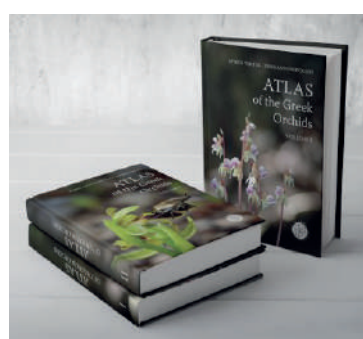
Παρακάτω θα συναντήσουμε το τέμενος Γαζή Χουσεΐν Πασά και στο ανατολικό του άκρο το παρεκκλήσι των αδελφών Μοάτσου, της εποχής της Βενετοκρατίας, όταν το μνημείο αποτελούσε ναό της Παναγίας των Αυγουστινιανών μοναχών. Εκείνο που μας κάνει να κοντοσταθούμε είναι η -μεταγενέστερη- επιγραφή στο τύμπανο του θυρώματος, η οποία μεταφράζεται σε βιβλιοθήκη (Κιτάπχανε). Είναι γνωστό ότι στο τζαμί λειτουργούσε ιεροδιδασκαλείο (όπως άλλωστε και στον τεκέ Βελή Πασά), το οποίο όπως φαίνεται διέθετε και ειδική αίθουσα βιβλιοθήκης.

Μιας κι έχουμε μεταφερθεί σ' εκείνη την εποχή και βρισκόμαστε κοντά στα τούρκικα σχολεία, αναρωτιόμαστε από πού αγόραζαν τα σχολικά τους υλικά τα μουσουλμανάκια. Ως γνωστόν στην τουρκόπολη του Ρεθύμνου λειτουργούσαν πρωτοβάθμια σχολεία των δύο φύλων και δευτεροβάθμια των αγοριών, τα οποία ασφαλώς υποστηρίζονταν με βιβλία, τετράδια, χάρτες κλπ. Όμως το από πού τα αγόραζαν, αν όχι από τις σχολικές τους εφορείες, και αν υπήρχαν και μουσουλμανικά βιβλιοπωλεία είναι δύσκολο να το μάθουμε.

Αν βέβαια γνωρίζουμε να διαβάζουμε την παλαιότερη γραφή, ίσως να βρισκαμε κάποια αναφορά στη μουσουλμανική εφημερίδα «Μουταφάα» του Ρεθύμνου. Όπως μαθαίνουμε από τον Γιάννη Παπιμύτογλου, είχε κυκλοφορήσει το 1911, με άγνωστη την περίοδο έκδοσής της. Εκδότης της ήταν ο Χασάν Κουγιουμτζάκης, ο οποίος υποστήριζε το κίνημα των Νεοτούρκων, γι' αυτό κι είχε επιλέξει για την εφημερίδα του το συγκεκριμένο όνομα, που σημαίνει «Άμυνα».

Δεν θα μπορούμε να παραμέσσουμε στην παλιά πόλη, όπου γνωρίζουμε από πληροφόρηση του Ανδρέα Σμαραγάκη ότι είχε λειτουργήσει το βιβλιοπωλείο Βαλλιάνου. Όμως θα κοντοσταθούμε στο Μείντάνι, όπως ακουγόταν παλιότερα η οδός Παλαιολόγου (που είχε βέβαια τότε διπλάσιο πλάτος) για να επισκεφθούμε το βιβλιοπωλείο των εκδόσεων Mediterraneo, του μεγαλύτερου ουσιαστικά εκδοτικού οίκου της πόλης στην εποχή μας. Πέραν της αισθητικής τους αξίας, τα βιβλία του διακρίνονται για τη βαθιά γνώση της κρητικής και ελληνικής συνολικά κληρονομιάς, με πιο πρόσθετο επίτευγμα την κυκλοφορία του δίτομου άτλαντα των ελληνικών ορχιδεών.

Πολλά ακόμα είπαμε και είδαμε τον περασμένο Μάιο για τον κόσμο του ρεθεμνιώτικου βιβλίου, για παράδειγμα για το βιβλιοδετέιο της Μονής Σωτήρα Χριστού και για τις βιβλιοθήκες του Δικηγορικού Συλλόγου, του Νοσοκομείου (φωτογραφία), των Μαργαριτών, του Γυμνασίου Σπηλίου κ.ά. Όλα που αναφέραμε θα τα δούμε και σε επόμενες ξεναγήσεις, πιο αναλυτικές, ενώ παράλληλα θα καταβάλλουμε προσπάθεια για την έκδοση σχετικού βιβλίου. Πώς αλλιώς θα μπορούσε να τιμηθεί η διάρκειας τεσσάρων αιώνων ιστορία του ρεθεμνιώτικου βιβλίου παρά με ένα βιβλίο;

Οι «Αναδρομές» του Εμμανουήλ Γιαννακάκη

Είχαμε γράψει πέρυσι δυο λόγια για το πρώτο -μη νομικό- πόνημα του Εμμανουήλ Γιαννακάκη κι είχαμε συντονίσει την παρουσίασή του στο «Ιδρυμα «Θεομήτωρ»». Το βιβλίο εκείνο αναφερόταν στην Κρητική Διάλεκτο κι είχε λάβει εξαιρετική κριτική από την καθηγήτρια γλωσσολογίας Μαρίνα Τζακώστα αλλά κι από όσους το είχαν πιάσει στα χέρια τους. Φέτος ο απόδημος Ρεθεμνιώτης ξαναγύρισε για ξεκαλοκαίρισμα μ' ένα διαφορετικό βιβλίο στα χέρια του. Τιτλοφορείται «Αναδρομές» και συγκροτείται από δύο μέρη. Το πρώτο περιέχει στιχογραφήματα/μαντινάδες του ίδιου και του δεύτερου αποθεσαυρίζε μαντινάδες άλλων δημιουργών, άγνωστων εν πολλοίς. Στους λίγους επώνυμους περιλαμβάνονται οι Πηγιαννοί Λουκάς και Μανώλης Χαμαράκης και ο παππούς, ο πατέρας κι η μητέρα του συγγραφέα. Τα διήγηματά είχε αρχίσει να καταγράφει από το 1961, ενώ τα δικά του τα «ντούρντισε» τη χρονιά που πέρασε. Του ευχόμαστε λοιπόν καλή επιτυχία και στο νέο του βιβλίο!

* Ο Χάρης Στρατιδάκης είναι Δρ. Παιδαγωγικής-ιστορικός ερευνητής-συγγραφέας, strharis@yahoo.gr, 2831055031